

AZ AKARATRÓL

KISSNÉ NOVÁK ÉVA

A modern tudomány eredményeinek birtokában büszkén gondolunk arra, hogy jelentős lépéseket tettünk a világ megismerése terén. Három területe van a kutatásoknak, ahol különösen nagy eredményeket mutattak fel az elmúlt évszázadban: az atomkutatás, az űrkutatás és az emberrel kapcsolatos kutatások. Konferenciánk témájával ez utóbbi kapcsolatos, és elmondhatjuk, hogy e területen még mindig nagyon sok a megválaszolatlan kérdés, a titok. A XVIII. században Rousseau emlékezteti a maga kortársait arra, hogy bár a tudomány előrehaladása kétségtelen, és könyvtárakat töltenek meg az újabb kutatási eredmények, de nem tudunk választ adni arra a nagyon fontos kérdésre: mi az ember lényege.

Úgy érzem Rousseau mondata ma is érvényes. Bár a különböző kutatások eredményeinek együttese közelebb vitt minket az emberhez. Sok mindent tudunk már pl. az emberi agy működéséről, de tudjuk-e, hogy honnan is ered az akarat, mi képezi annak a sajátos emberi adottságnak a forrását, amit akaraterőnek neveziünk? Meg tudjuk-e magyarázni, hogy mi az oka annak, hogy az egyik ember erejét meghaladó teljesítményre képes, míg a másik hamar feladja? Gondoljunk végig együtt néhány válaszlehetőséget!

Arisztotelész A lélekről szóló munkájában a lélek részeiről elmélkedve a következőket írja: „...a tápláló lélekrész, amely jelen van a növényekben is és valamennyi állatban, és az érzékelő lélekrész, amelyet egykönnyen se értelmesnek, se értelem nélkülinek nem tekinthetünk. Ott van tovább a képzetalkotó lélekrész, amely ugyan mivoltát tekintve valamennyi másik résztől különbözik, de annak eldöntése, hogy – ha elkülönült részeket tételezünk fel a lélekben – melyikkel azonos, és melyiküktől különbözik, nem kevés nehézséggel jár. Ezekhez járul még a törekvő lélekrész, amely mind definícióját, mind képességét tekintve a többitől különbözőnek tűnik. Ezt képtelenség is volna elkülöníteni, mert a kívánság az értelmes lélekrészben, a vágy és az indulat pedig az értelemnélküli lélekrészben támad; ha három részből áll a lélek, a törekvés mindegyik részében jelen lesz.”¹

Foglaljuk össze egy kis táblázatban a fentieket!

A lélek felosztása (etikai szempontból) a „Nagy etikában”.

1. Alagon

pathé (harag) képességek
 félelem készségek
 öröm, karakter
 fájdalom ↓
 vágy kívánság
 ↓törekvés→ kívánság ↑

2. Logos

ethos ↔ doxa(vélemény) ↔ nous
 szilárd alap- ↓
 magatartás epistémé
 hexis metafizika

Arisztotelész ebben az előadásában a mozgás okát kutatja. Úgy látja, hogy az ész és a törekvés kelthet, idéz elő helyváltoztató mozgást. Mégpedig az ún. gyakorlati ész, mert ez az amely célra irányul, s a törekvés – mondjuk az akarat – maga is mindig célra irányul. A valódi mozgató tehát a törekvés, az akarat. Ez a sajátos törekvő lélekrész az, amely egyedül képes mozgást ébreszteni. „Az ész nem ébreszt mozgást törekvés nélkül...míg a törekvés még a megfontolás ellenére is mozgást ébreszt; a vágy ugyanis egy fajtája a törekvésnek. Nos az ész szava mindig helyes; a törekvése és a képzeleté meg hol helyes, hol helytelen”² – állapítja meg Arisztotelész.

Ha mai kifejezéseinkre fordítjuk az arisztotelészi terminológiát, akkor fogalmazhatunk úgy, hogy az akarat az, amely valamilyen mozgás, cselekvés elindítója, az ok pedig a cél, az érték, amit el kívánunk érni. A cél maga mozdulatlan, az akarat a mozgó és mozgató egyszerűre.

„...keletkeznek egymással ellentétes törekvések is – folytatja a gondolatot Arisztotelész – **amikor az értelem és a vágyak ellenkeznek egymással**, ilyen pedig az időérzéssel rendelkező lényeknél fordul elő (az értelem ugyanis ellenállásra buzdít amiatt, ami a jövőben következik be, a vágy meg azzal hat ránk, ami már itt van, mivel a jelen levő kellemes, feltétlenül kellemesnek és feltétlenül jónak tűnik számunkra azáltal, hogy a jövőt nem látjuk)”³

Arisztotelész nagyon világosan fogalmaz. Az embert különböző mozgásra, cselekvésre a saját akarata készíti, amely mögött vagy az értelem, a gyakorlati ész célkitűzéseit, vagy a vágyat lelhetjük fel, mint mozgatót. Az emberi lélek összetettségét mutatja, hogy ezek akár ellent is mondhatnak egymásnak, szemben állhatnak. Az értelem figyelmeztet a cselekvés jövőbeni kedve-

¹ Arisztotelész: *Lélekfilozófiai írások* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006. 85–86. o.

² Id. mű 87. o.

³ 88. o.

zótlen hatására, de a vágy, mint az akarat tárgya ezt felülírhatja. Pl. fogyni akaró ember és a vonzó cukrászsütemény.

A sztoikus filozófia nem kutatja az akarat eredetének kérdését ilyen részletességgel, de filozófiájukból kitűnik, hogy az értelmi belátás az, amely az embert olyan képességek, értékek megszerzésére serkenti, amelyek a boldogság élményével ajándékozzák meg az egyént. Filozófiájuk talpköve az a felismerés, hogy vannak dolgok, amelyek a hatalmunkban állnak és vannak, amelyek nem. Az utóbbiakra nem kell vágyakozni, mert ez csak az elégedetlenség, a boldogtalanság forrása lehet. Ami hatalmunkban áll, azok viszont olyan tulajdonságok illetve lelki állapotok pl. a fegyelem, az önuralom, a tudás, a bátorság, az igazságosság, amelyek megszerzése csak akarat kérdése. „A betegség csak a testet bénítja meg a szabad elhatározást nem, ha az maga nem akarja. A sántaság is csak a lábat akadályozza, de a szabad elhatározást nem Ezt mond mindennel kapcsolatban, ami eléd kerül – tanácsolja Epiktétosz - rájössz, hogy minden csak más valami akadályozhat, téged nem.”⁴

Az akarat révén juthatunk el a lélek teljes nyugalomához, egy félelem és vágy nélküli állapothoz. Aki képes erre a szintre emelkedni, az a bölcs. A sztoikusok maguk is tudják, hogy az önuralomnak arra a fokára, amelyről ők beszélnek, csak kevesen képesek eljutni. Ez tulajdonképpen annak kimondása implicit módon, **hogy nem egyforma akaráttal rendelkezünk.** A különbségek okait nem kutatják, csak a tényt állapítják meg.

Az akarat eredetére vonatkozóan az első jelentős keresztény gondolkodó pontosabb választ ad. Szent Ágoston szerint Isten ajándékozott meg bennünket a szabad akarat képességével, s ezért az ember maga dönthet, hogy a jót vagy a rosszat választja. Ez egyúttal a büntethetőségünk alapja is. „...ki teremtetett engem? Vajon nem az én Istenem? Ő nem csupán jó, hanem maga a Jóság. Honnét van tehát, hogy akarom a rosszat és a jót nem akarom? Talán, hogy így legyen valami, amiért jogos büntetést szenvedek? Ki bökte, vagy ki szemezte belém a keserűségnek ezt az ojtógallyát, ha teljesen az én Istenemtől vagyok?”⁵ A kérdések egyszerre szenvedélyesek és logikusak. Ágoston jól látja, hogy a korlátlan isteni akarat – a teológia felfogása szerint – bármit megtehet. Szent Ágoston és a kereszténység dualista emberfelfogása **szerint az akarat a lélek képessége**, amit elsősorban a test bűnös vágyaival szemben kell működtetni. A szabad akarat, miként a lélek maga is Istentől való és tiszta, szemben az anyagi testtel, amely maga éppúgy mint a belőle fakadó vágyak tisztátalanok, bűnösök. „A lélek parancsol magának és azonnal engedelmességre talál. A lélek parancsol magának és ellenkezésbe ütközik. Kézmozgatást parancsol a lélek és ez olyan könnyedén

⁴ Epiktétosz kézikönyvecskéje. Budapest, 1944. 25. o.

⁵ Augustinus: *Vallomások* Gondolat 1987. Budapest, 182. o.

megtörténik, hogy alig választjuk szét a teljesítéstől a parancsot. Pedig a szellem lélek, a kéz azonban anyag.

Parancsol a lélek, hogy akarjon a lélek. Nem más a parancsoló és nem más a cselekvő, és ez a parancsot mégsem teljesíti.

Honnét ered tehát ez a szörnyűség és miért van?

„Mondom, parancsolja a lélek, hogy akarjon. Nem parancsolná, ha nem akarná és a parancsa mégsem teljesül. Ámde nem akarja egész teljességgel, tehát nem is parancsolja teljes igazában. Csupán annyiban parancsol, amennyiben akar, és olyan mértékben nem teljesül a parancs, amilyen mértékben nem akarja.”⁶

A lélek tehát megosztott állapítja meg Augustinus. Ez a lélek betegsége, a lélekben két akarat létezik, s a kettő egymásnak ellentmond.

Ágoston fejtegetéseinek igazságát nem lehet kétségbe vonni. Az ember valóban olykor tud önmagának parancsolni, azaz akarata az értelem világossága szerint működik, máskor viszont semmibe veszi az értelem figyelmeztető jelzéseit és (szinte) vakon követi a vágy szavát, s az utóbbi esetben az akarat nem kisebb erővel működik, mint a helyes célok megvalósításakor.

Az újkor egyik nyitányának tekinthető Descartes halála előtt néhány hónappal megjelent kis könyvecskében „A lélek szenvedélyei” című művében szintén foglalkozik az akarat problémájával. A mű állásfoglalása azért is figyelemre méltó, mert benne a szerző éppen azt kívánja bizonyítani, hogy a test és a lélek között termékeny kölcsönhatás létezik. E tekintetben alapos átgondolást érdemelnek a következő megállapítások. Beszélve az akaratlagos és az akarat nélküli mozgásról a XVII. cikkelyben szögezi le, hogy **a lélek cselekedeteit nevezzük akarásnak, mivel „azt tapasztaljuk, hogy közvetlenül a lelkünkől erednek, s úgy látszik csak tőle függenek.”**⁷

„Akarásaink újfent kétfélék. Mert egyesek a lélek olyan cselekedetei, melyek magában a lélekben végződnek, mint amikor Istent akarjuk szeretni, vagy általában a gondolkodásunkat valamilyen nem anyagi tárgyra akarjuk alkalmazni. A többiek olyan cselekedetek, melyek a testünkben végződnek, mint amikor pusztán abból, hogy sétálni akarunk, az következik, hogy lábunk mozgásba jön és járunk.”⁸ Descartes szerint **az akarás lelkünk vonatkozásában cselekvésnek tekinthető, azaz, amikor akarunk valamit, a lélek cselekszik, de vannak olyan cselekedeteink, amikor a lélek nem működik közre.** Ilyenek pl. a képzelődések.

A tárgyalt három szerző gondolataiból kiténik, hogy mindegyikük az Én sajátos belső képességének, leginkább lelki képességének tekinti az akaratot,

⁶ Id.mű 233–234. o.

⁷ Descartes: *A lélek szenvedélyei*, Szeged, Ictus K. 1994. 42. o.

⁸ U.o. 43. o.

amely elválaszthatatlanul összefügg az ember megismerő képességével. Gondoljunk végig egy példát!

Utazni akarok a Holdra. Ezt az akaratot biztosan sok érdekes ismeret előzte meg, amelyeket könyvekből, filmekből, mások leírásaiból stb. szereztem, és amelyek felkeltették érdeklődésemet ez iránt a bolygó iránt. Az ismeretek megszerzése eleinte valószínűleg véletlen, spontán (pl. hallottam valakit nyilatkozni a Hold krátereiről) esemény, ám ezek hatására már tudatosan, azaz akaratlagosan kezdtem magam is begyűjteni e témával foglalkozó információkat. Megérdeklődtem a lehetőségeket, kitartó munkával biztosítottam a feltételeket, megszereztem a szükséges eszközöket. E cselekedetek mögött minden esetben ott volt az akarat, amely már egy ideje célként jelent meg előttem. Sőt **az akarat a végső célt tekintve mindig megfogalmaz kisebb, közvetítő célokat, tehát maga osztott formában is megjelenik. Ezek megvalósítása feltétele a főcél, azaz az akarat megvalósulásának.. Ebben a folyamatban az akarat hol célként, hol okként jelenik meg, de ezek a változások mind az Én gondolkodásának síkján zajlanak.** (A célokság lényegét és működését már Arisztotelész leírta) A változásokat viszont nem az akarat idézi elő, hanem azok a külső körülmények, ismeretek, amelyeket megszereztem.

Az ismeretrendszerünk és akaratunk között állandó kölcsönhatás van. Az ismeret megszerzését is az akarat motiválja – az esetek többségében –, és a megszerzett ismeret modifikálja az akaratot. Pl. a megismert törvények, normák hatására nem akarunk ésszerűtlen, megvalósíthatatlan, vagy a normába ütköző cselekedetet végrehajtani. **Az akarat nemcsak célként jelöli meg bizonyos ismeretek megszerzését, de folyamatosan motivál bennünket arra az erőfeszítésre, ami eredményessé teszi törekvésünket. Pl. a tanulás nem csupán egyszeri aktus, hanem egyéntől függő módon rövidebb-hosszabb ideig tartó tevékenység.**

Nem állíthatjuk viszont, hogy az akarat mindig olyan célokat tűz ki, amelyek az ész ítélőszéke előtt megállták a helyüket. Erre utaltak már az említett szerzők is. **Az akarat irányulhat irracionális célokra, az ész által helytelennek tekintett magatartásra is.** Ha nem így volna, akkor nem fordulhattak volna elő az emberiség történelmében olyan események, amelyek történelmi úttévesztéseket eredményeztek. (Egy külön tárgyalandó probléma, hogy a társadalom ellentmondásai következtében, ami az egyik csoportnak, népnek, nemzetnek ésszerű, az a másik számára, vagy az emberiség nézőpontjából ésszerűtlen, sőt bűnös. Ez viszont nem az akarat és az ész viszonyát érinti, hanem a társadalom struktúráját és értékrendjét.) **Fogalmazhatunk úgy, hogy az akarat soha nem céltalan, de a cél nem mindig állja ki az ész vagy az értelem kritikáját.**

Az ismeret és az akarat között a határozottság, a tudatosság tekintetében is hasonlóságot fedezhetünk fel. Mindkettőben fellelhetők ugyanazok a szintek.

Ismeret

Sejtés

Vélekedés

Tudás

akarat

homályos szándék

feltételes cél

céltudatos akarat.

Ha tovább gondoljuk az akarat artikulálódásának különböző szintjeit, akkor még közelebb jutunk talán az eredeti kérdésére adott válaszhoz.

Abból indulunk ki, hogy az akarat valamilyen cselekvést indukál. Ezt kiválthatja az **ösztön** is. Pl. az éhség arra ösztönzi az embert, hogy táplálékot keressen és vegyen magához. Ez ugyan nem teljesen tudattalan tevékenység, de nem feltétlenül kell hozzá az akarat. (A hétköznapi szóhasználatban is mondjuk, hogy elindultam a hűtőszekrényhez, hogy keressek valami enni-valót. Természetesen lehet, hogy tudatosan, átgondoltan keresek valami egészséges, vitamindús ételt. Ebben az esetben már működik az akarat is, amely kontrollálja, hogy betartom-e a magam által vállalt normákat.)

Az ösztön azonban **vágy** formában is megjelenhet. Pl. a szexualitás ösztöne vágyat generál a szeretett, vagy a csak látott személy iránt. Ebben az esetben az akaratnak komoly szerep jut. Az akarat támogathatja a vágyat, de kontrollálhatja is. Mindkét esetben érveket keres a vágy kielégítése vagy éppen elfojtása érdekében, azaz mozgósít egy olyan képességet, amely jelentős háttérrel rendelkezik a személyiség egészében: értékek, normák, tanult viselkedési szabályok, interiorizált magatartásformák stb. Némileg leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy a vágy illetve annak kielégítése célá transzformálódik; fogalmazzunk így: meg kell ismerni és meg kell hódítani a látott személyt. Ha ez a cél átjut az értelem szűrőjén, akkor eszközöket is keres az értelem hozzá. Hogyan tudjuk a célt megvalósítani, azaz a látott személyt meghódítani? A folyamat lényegét tekintve ugyanez történik, ha az értelem a vágy ellen dönt, csak ellenkező előjellel.

Egy másik sajátos lelki motívum lehet a **kíváncsiság**, amely akaratot generál, vagy akarat formájában jelenik meg. Már Arisztotelész megjegyzi hogy a tudomány legfőbb hajtóereje a kíváncsiság. Ez a tulajdonsága az embernek már gyermekkorban nagyon jól látható. A gyermeki kíváncsiság érhető tetten abban a törekvésben, amely mindent látni szeretne, megfogni, megkóstolni, azaz érzékszervei segítségével felfedezni a körülötte lévő világot. De ez él tovább az un. „miért” korszakban, amely általában 3-6 év között jellemző, s amikor mindenre rákérdez, és sem eltántorítani, se lerázni nem lehet a kifogyhatatlanul kérdező értelmes gyermeket. Ez a kíváncsiság a

kor előre haladtával – sajnos – csökken, veszít erejéből és szűkebb körre korlátozódik, illetve kanalizálódik a megszerzett ismeretek mentén. De ez a **kíváncsiság fog céllá alakulni, és lesz hajtóereje a tudományos érdeklődésnek, kutatásnak**, vagy éppen valamilyen gyakorlati tevékenységnek. Természetesen ebben az esetben is kísérő folyamatként fut mellette egy eszközválogatás, egy mérlegelés, amelyet jelentős mértékben befolyásolnak az egyén személyes adottságai, valamint a környezet hatása. Tudunk olyan példákat a tudomány történetéből, ahol a kutató rendkívüli akaratereje, kitartása, meggyőződése az őt érdeklő téma fontosságáról stb. nagyon nehéz feltételek mellett is eredményre vezetett. Gondoljunk a Curie házaspár kutatómunkájára.

Talán éppen az ő közös munkájuk lehet kiindulópontja egy olyan gondolatnak, amelyet érdemes felvetni és átgondolni. Az eddigiekben arról volt szó, hogy az akarat az értelem, az ész ítélőszéke elé állva válik – pozitív jelzés esetén – megvalósítandó céllá. Az értelem mellett azonban az emberben nagyon fontos motivációs erőt képviselnek az **érzelmek. Az érzelmek erősítik vagy gyengítik az akaratot**. Az érzelmek, mint a szeretet, a szerelem, a gyűlölet megerősítik, megnövelik, ahogyan a szépirodalom olykor fogalmazza, megacélozzák az akaratot. Önfeláldozásra készítetik még azt az embert is, aki korábban gyáva volt, vagy annak látszott, és az értelem óvatos tanácsai ellenére vállalkozik olyan cselekedetekre, amelyeknek kockázata túlmegy a racionalitás határain. Az érzelmek gyakran olyan cselekedeteket is kiváltanak, amelyek hirtelen reakciók egy érzelmi hatásra és az akaratnak úgyszólván nincs is ideje „közbeszólni”, és egyáltalán nincs mód az értelem mérlegelő funkciójára. Pl. egy gyermeket kell elrántani a közeledő autó elől. Bár a tevékenységet ilyenkor is akaratlagosnak mondjuk, de itt - véleményem szerint - olyan, szinte az ösztönök szintjén rögzült normák működéséről van szó (az emberi élet érték, a védtelennek segíteni kell), amely az akarat tudatosult közreműködése nélkül is dicséretes eredményt hozhat..

Kísérreljünk meg egy összegzést! Úgy gondolom, hogy **az akarat az ember mentális diszpozíciója**, amelynek kialakulása egy folyamat. A cselekedő akaratáról nincs meggyőző jelzésünk, ismeretünk, de feltételezhető, hogy már a bébinek is van akarata. A kis gyermek – saját tevékenysége révén – tapasztalatot szerez arról, hogy bizonyos képességekkel rendelkezik, és ezek eredményeként el tud érni adott célokat. Pl. sikeresen épít a kockákkal, mosollyal vagy sírással rá tudja venni környezetét, hogy teljesítsék kérését, amint megtanul járni oda tud menni, ahová szeretne stb.

Mindezek a tapasztalatok kialakítanak benne egy érzést, egy élményt, egy tudást, hogy ő rendelkezik egy képességgel, amit érvényesíteni tud. Valószínűleg nem tudja, hogy a felnőttek ezt akaratnak hívják, de fogalmak nélkül is érvényesíteni tudja ezt a megtapasztalt képességét. Ezt az ún. dackorszak nagyon pregnánsan mutatja. Rövidesen a

szót is megtanulja, és kitartóan mondja, hogy „én ezt akarom!” Terjedelmi okok miatt nem tudom ennek a folyamatnak minden mozzanatát leírni, de tény, hogy a szocializáció során magunk is hozzájárulunk ahhoz, hogy ez a képesség mind inkább működjön. Azt kérjük a gyermektől, hogy akarjon jó gyerek lenni, hogy akarjon illedelmesen viselkedni, majd hogy akarjon jól tanulni, tehát elültetődik benne egy olyan ismeret, hogy az akarat egy olyan képesség, amit ő maga tud működtetni. **Kialakul tehát egy lelki diszpozíció, amely jelentős mértékben függ az adott személyiségtől, a megélt élményektől, a megszerzett ismeretektől.** (Az a gyermek pl. aki egy erősen kontrolláló közegben cseperedik, és akinek nem erősíteni, hanem megtörni próbálják az akaratát, valószínűleg kevéssé fog rendelkezni ezzel a lelki diszpozícióval.) Úgy fogalmaznám, hogy ez a lelki diszpozíció mindenben benne van, de nem egyforma módon, és nem azonos erővel működik.

Az akarat nem kell, hogy minden egyes tudatos lépés mögött ott álljon. **A választás, a döntés csak az akarat és az értelem közös működésének eredményeként jöhet létre.** A döntést követően viszont már elsősorban az értelem az, amely az eszközök kiválogatásában, a módszerek végig gondolásában szerepet játszik. Ebben a fázisban az akarat, mintegy „visszavonulhat.” A cselekvés elindításában talán ismét szükség van rá, de ha a döntés valóban komoly megfontolás eredménye, akkor ebben az etapban is inkább az értelem működik közre, oly módon, hogy emlékeztet a döntési folyamatban ható okokra, érvekre, szempontokra.

A tevékenység ritkán egyetlen döntésből eredő cselekvési sor. Bármennyire tudatosan is törekszünk a kitűzött cél megvalósítására mindig adódnak nem kívánatos eredmények, hibák, amelyeket korrigálni kell, és amelyek után újabb rövid távú programot és ehhez eszközöket kell meghatározni. Úgy vélem, ebben a folyamatban nem kell állandóan jelen lenni az akaratnak. Tételizzük fel, hogy egy tudományos program megvalósításában – pl. egy betegség gyógyítására alkalmas gyógyszer keresésében – hibát követtünk el, akkor azt természetesen korrigáljuk, újra gondoljuk a megfelelő módszereket, esetleg új eljárásokon törjük a fejünket, de nem kell feltétlenül ismét elhatároznunk a már kitűzött célt, hiszen ezt már eldöntöttük. Kivéve azokat az eseteket, ahol azzal kell szembesülnünk, hogy a cél a mi tudásunk fogyatékossága, az eszközeink alkalmatlansága vagy egyéb más ok következtében elérhetetlen, illetve annak tűnik. Ilyenkor ismét szükség van az akarat meghatározó erejére, hogy azt tudjuk mondani, hogy vagy feladjuk, vagy minden képességünket latba vetve mégis megpróbáljuk elérni az eredetileg kitűzött célt.

Ezért nincs igaza Ryle-nak, aki a következőket mondja: „Mondjuk egy könyvet akarok írni a metafizikáról. Egészen pontosan mikor akarom? Mikor azon gondolkodom, hogy milyen legyen a szerkezet? Mielőtt leütöm az első billentyűt? Miközben írom? Miközben írom csak egy akaratom van, vagy

fejezetenként külön akarataim? Ahhoz, hogy a könyvet megírjam, számos billentyűt kell leütönm a számítógép billentyűzetén. Minden leütéshez egy külön akarat kell? Ha igen, hogy viszonyulnak ezek az akaratok a könyvírás akaratához?”⁹ Ryle szerint ezek a kérdések megválaszolhatatlanok. Az érvelés tetszetős, de nem állja meg a helyét logikailag. Valójában csak az első döntéshez kell feltétlenül az akarat. A többi következménye a döntésnek.

Összegezve úgy fogalmaznánk: az akarat egy olyan lelki diszpozíció, amely a szocializáció folyamatában alakul ki kezdetben spontán történések, később tudatos tevékenység hatására.

Ezt a lelki diszpozíciót motiválják az ösztöneink, a többé-kevésbé tudatos vágyaink, köztük az megismerés vágya, amit fentebb kíváncsiságnak neveztem, valamint érzelmeink, szenvedélyeink. Úgy vélem, hogy az akarat maga is folyamatosan változó alakuló készség, amely az értelemmel és az érzelmekkel együtt irányítja gondolkodásunkat, tevékenységünket életkoronként különböző mértékben. **Az akaratot nem megismerni kell, hanem felismerni önmagunkban, ahogyan Kant szerint az erkölcsi törvényt is. Az akarat felismerése talán az első, de mindenképpen az egyik legkorábbi lépés az önreflexió felé.** Viszonylag korán felismerjük, hogy rendelkezünk az akarat képességével, azaz tudunk akarni, de ez a képesség csak később töltődik fel azokkal a tartalmakkal, amelyek irányt szabnak és erőt adnak neki. Az akarat nem mindig és nem azonnal kapcsolódik össze az értelemmel, de ha ez megtörtént ettől kezdve szoktunk tudatos akarati tevékenységről, célkitűzésről, döntésről stb. beszélni. Véleményem szerint ez a „pillanat” is személyiségfüggő. Vannak, akik életük mindennapi dolgaiban gyorsan és határozottan tudnak dönteni, míg mások hosszasan hezitálnak egy-egy választás előtt. De bármelyikről is legyen szó, minden esetben az akarat áll az elhatározás mögött. Kanttal értek egyet, aki szerint „Semmi sem gondolható el a világon, sőt azon kívül sem, amit minden megszorítás nélkül jónak tarthatnánk – az egyetlen kivétel a jó akarat. Az értelem, a szellem, az ítélőerő, bárhogy nevezzük is a szellem adottságait, vagy a bátorság, az eltökéltség, a szándék szilárdsága mint a vérmérséklet tulajdonságai, mindezek kétségkívül sok tekintetben jók és kívánatosak; ám rendkívül rosszak is lehetnek, ha nem jó az akarat, amely felhasználja e természeti adottságokat, s amelynek sajátos minőségét ezért jellemnek nevezzük.”¹⁰

⁹ Ryle: *A szellem fogalma*, Budapest, Osiris, 1999.

¹⁰ Kant: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése*, Gondolat, 1991. Budapest, 20. o.